

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

На основі детального аналізу логопедичних занять у корекційно-розвивальному процесі з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку проведено вивчення та аналіз причин і характер труднощів логопедів в ході логопедичних занять.

Ключові слова: системний підхід, діти з порушеннями мовлення, логопед, логопедичні заняття.

На основе детального анализа логопедических занятий в коррекционно-развивающем процессе с детьми с нарушениями психофизического развития проведены изучение и анализ причин и характера затруднений логопедов в ходе логопедических занятий.

Ключевые слова: системный подход, дети с нарушениями речи, логопед, логопедические занятия.

Розробка методичних основ корекційної роботи, спрямованої на розвиток внутрішнього потенціалу дітей з порушеннями мовлення, повинна спиратися на наукові дані корекційної і загальної педагогіки та психології, враховувати сучасні тенденції розвитку педагогічної науки і практики. Організація такої роботи будуватиметься на основі цілеспрямованого і систематичного вивчення стану корекційного процесу: стилю, методики роботи логопедів, їхніх основних труднощів і помилок, сильних і слабких сторін, причин зниження ефективності логопедичного впливу. Беручи до уваги двосторонній характер корекційно-розвивального процесу, можна стверджувати, що його ефективність залежить як від урахування індивідуально-типологічних особливостей дітей з порушеннями мовлення, так і від успішності діяльності логопедів. Тому нами, було розпочате вивчення та аналіз причин і характеру труднощів логопедів у ході логопедичних занять.

Неефективно працюючий фахівець не завжди усвідомлює причини малої успішності своєї діяльності, а способи її вдосконалення шукає шляхом тривалих проб і інтуїтивних припущень. Отже, існує необхідність допомогти йому розібратися в характері організаційно-методичних помилок, що допускаються ним, і знайти способи їхнього усунення [6]. Це можливо на основі детального аналізу корекційно-розвивального процесу в системі логопедичних занять.

Аналіз занять є основним способом одержання інформації про досягнення певних цілей корекційного навчання, а також способах вирішення завдань корекції, виховання та розвитку, про ефективність використання логопедом методів, про поточні і проміжні результати логопедичної роботи.

У науково-методичній літературі ми зустрілися з точкою зору деяких дослідників, які виступають проти жорсткої схеми аналізу заняття (Т.І. Шамова та Ю. Л. Конаржевський), тому що, на їхню думку, схема заважає творчості, а кожне заняття, як і його аналіз, - процес творчий. Із цим твердженням частково можна погодитися. Педагог з великим досвідом роботи може творчо підійти до проведення та обговорення заняття, але для починаючого логопеда, як нам здається, схема аналізу заняття необхідна, тому що вона представляє план висловлення.

Для того щоб кваліфіковано аналізувати заняття, робити достовірні й обґрунтовані висновки про ступінь досягнення корекційних цілей і завдань, приймати ефективні рішення, що сприяють підвищенню його якості, необхідно мати різні фактичні дані про хід, стан і результати корекційно-виховного процесу на занятті. Тому ми аналізували корекційне заняття з позиції системного підходу з урахуванням наступних компонентів:

Перший компонент корекційно-розвивальних занять як системи - це логопед (суб'єкт діяльності). Аналізувався рівень його професійної діяльності; оптимальність обраного ним стилю спілкування з дітьми на занятті; якість його мовлення: темп, дикція, емоційність; зовнішній вигляд, міміка, жести.

Другий компонент занять як системи - це діти з порушеннями мовлення, які є активним суб'єктом корекційно-розвивальної діяльності. Їх дії аналізувалися за наступними основними показниками: пізнавальна та мовленнєва активність, самостійність (як вони вдосконалювалися на

занятті); ступінь організованості, дисциплінованості та зацікавленості дітей, наявність і навичка колективної роботи (парної, групової).

Третій системоутворюючий компонент - зміст діяльності логопеда і дітей з порушеннями мовлення. Основою для аналізу був ступінь реалізації основних принципів корекційно-розвивального навчання (принцип розвитку, розгляд порушення мовлення у взаємозв'язку з іншими сторонами психічного розвитку, етіопатогенетичний принцип, принцип урахування симптоматики порушення та структури мовного дефекту, загальнодидактичні принципи).

Четвертий системоутворюючий компонент - це способи взаємодії логопеда та дітей з мовленнєвими порушеннями, які містять у собі принципи організації та методи корекційної діяльності. Аналізується: раціональність, ефективність використання часу заняття; наявність, доцільність і ефективність впливу наочності та технічних засобів навчання; раціональність застосовуваних методів, їх відповідність індивідуальному розвитку дитини; ступінь оптимальності сполучення індивідуальних і фронтальних форм роботи з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

П'ятий компонент логопедичних занять як системи - головна корекційно-розвивальна мета заняття в співвідношенні з результатом. Передбачає: реальність, доцільність, досяжність мети, ступінь впливу проведеного заняття на розвиток дітей. Основою для аналізу були не кількість корекційних, розвивальних, виховних завдань, а що і в якій мірі сприяло розвитку та корекції, вихованню дітей.

У ході дослідження, на основі системного підходу до аналізу та оцінки ефективності діяльності логопеда і дітей з порушеннями мовлення, нами було проаналізовано 200 занять у 50 логопедів. Спостереження та аналіз занять виявили, що незалежно від стажу роботи логопеда, складу групи логопеди при плануванні та проведенні корекційних занять зазнають певних труднощів і допускають типові помилки:

- У практику роботи логопедів сучасні наукові інноваційні, нетрадиційні досягнення корекційної педагогіки впроваджуються недостатньо активно. Під час обговорення та аналізу занять логопеди вказували на недолік наукової і методичної літератури з актуальних проблем корекційної роботи. Відзначали також складність і високо теоретичний характер публікацій, відсутність достатньої кількості робіт прикладного та методичного характеру.

- Певні труднощі зазнають логопеди в реалізації принципів доступності (10% проаналізованих занять). Одні завищували вимоги до дітей з порушеннями мовлення (перевантаження термінами, складно вимовними словами, лексичними та граматичними конструкціями), а інші навпаки пред'являли явно занижені, роблячи заняття примітивними, які не відповідають віковому рівню, розвитку та характеру мовленнєвого порушення. Логопеди не враховували того, що найбільш ефективне таке корекційно-розвивальне навчання, що йде, трохи випереджаючи розвиток дитини, однак, не перевищуючи її можливостей і веде за собою розвиток.

- Була виявлена одностороння спрямованість діяльності логопеда, який так буде свою діяльність, що все заняття «бере на себе», сам все пояснює, задає питання, виправляє і так далі, тобто, порушується зворотний зв'язок від дитини до логопеда, що суперечить принципу розвивального навчання (35% спостережуваних занять). У цей час, на додаток до пояснювально-ілюстративної методики навчання, реалізується відповідна цілям і завданням корекційно-розвивального навчання - проблемно-практична методика, яку логопедам ще треба буде освоїти.

- У практиці логопедичної роботи переважне місце займають фронтальні форми навчання, які передбачають одночасний корекційний вплив на всю групу дітей, при цьому часто не враховуються стартові характеристики, індивідуальні особливості й темпи розвитку окремих дітей. Не використання диференційованого підходу взагалі і при виконанні самостійної роботи зокрема приводить до того, що одним дітям логопед дає явно занижені завдання, а іншим - непосильні. На 68% фронтальних логопедичних заняттях, що спостерігалися, корекційно-виховний вплив був спрямований лише на 30-35% складу групи дітей (переважно успішних). У середньому, за нашими спостереженнями, при 12-15 присутніх на занятті дітей логопед слухає відповіді дітей біля 20-30 разів, і в той же час відповідають ті самі 5-7 чоловік.

- При аналізі занять було виявлене протиріччя між усвідомленістю важливості та необхідністю виконання виховних завдань логопедами, і реалізацією цього положення в практику роботи. Всі логопеди усвідомлюють єдність процесу навчання, виховання та корекції, але менше половини (47%) на практиці ефективно використовують виховні можливості логопедичних занять. Причини цьому вони висувають такі: не встигають («Багато нового матеріалу, треба встигнути дати»); не мають можливості («У мене сьогодні тема «Диференціація звуків С-Ш», як займатися тут виховними завданнями?»); не вміють використовувати виховні можливості організації корекційних занять, не вважають за необхідне («У них є вихователь»), незначна частина (менш 0,2%), вважають виховання «турботою» батьків («Моя справа, у першу чергу, - навчити правильно говорити»). Ці факти свідчать,

що принцип виховного навчання на практиці декларується, але не знаходить безпосереднього втілення.

- Серйозним недоліком у діяльності логопедів є також і те, що внаслідок неправильного використання методів навчання (без урахування типологічних і вікових особливостей розвитку дітей, без урахування теми конкретного заняття, без визначення конкретних цілей і завдань) виникає таке положення, що будь-які застосовувані методи корекційного впливу не сприяють активності дітей на занятті. Слухати, дивитися, і виконувати практичну роботу діти можуть і як активні суб'єкти певної діяльності, і як пасивні об'єкти цієї діяльності, тобто механічно або з показною увагою до цієї діяльності. Приблизно в 30% занять спостерігалось, що логопед, розмовляючи з однією дитиною, залишає в цей момент інших без справи. Формально діти в цей момент нібито слухають відповідь товариша, фактично ж більшість із них відключаються від активної розумової діяльності.

- Необхідно відзначити також, що логопеди відчують певні труднощі у практичній організації заняття. Побудова заняття за однотипною схемою (оргоммент - перевірка домашнього завдання - пояснення нового матеріалу - закріплення вивченої теми - завдання додому) стає гальмом у підвищенні якості корекційно-розвивальної роботи. Як показують наукові дослідження, основний шлях підвищення ефективності заняття обумовлений такою організацією, при якій діти чують, бачать, роблять самі, причому, найбільша ефективність (до 90%) засвоєння знань пов'язана з виходом на рівень практичних умінь. Наочні засоби та ТЗН підвищують рівень засвоєння до 50%, якщо ж логопед проводить заняття, не відриваючи свій погляд від конспекту, то максимально може бути засвоєне при такому методі корекційного навчання тільки 10% інформації, що дається. Якщо він викладає матеріал «без папірця», то ефект засвоєння збільшується до 20%. Звідси висновок про необхідність оснащення занять наочністю та ТЗН.

- З даних аналізу всіх корекційних занять виходить, що у 21% спостережуваних занять існує формальний підхід до реалізації принципу наочності. Іноді наочні приладдя, демонстраційний матеріал виставляються задовго до того моменту, коли вони будуть необхідні за логікою побудови заняття і, таким чином, є фактором, що відволікає увагу дітей від завдань, які вирішуються в даний час. Слід особливо відзначити, що надлишок наочності на занятті настільки ж шкідливий, як і її відсутність.

У практиці роботи логопеди прагнуть звести до мінімуму корекційні експромти (вийде/не вийде), перевести на шлях попереднього проектування логопедичної роботи. Визнаючи провідну роль корекційного навчання в розвитку дітей з порушеннями мовлення, ми вважаємо, що правильна побудова корекційного процесу, ретельне відпрацювання всіх елементів заняття, продумана диференційована система корекційно-розвивальних завдань, оптимальне використання індивідуальних можливостей дітей, дозволять досягти більшої ефективності логопедичної роботи. Критика традиційного підходу до корекційного навчання не означає, що «традиційний» - синонім слову «поганий», що потрібно починати все спочатку, що з накопиченого теоретичного та практичного досвіду не треба брати нічого. На наш погляд, будувати систему особистісно-орієнтованого корекційного навчання слід, використовуючи для прискорення цього процесу, всі придатні елементи традиційного підходу.

У логопедичній роботі з дітьми з порушеннями розвитку, які мають мовленнєву патологію, актуально використовувати прогресивні педагогічні ідеї дошкільної освіти:

- ідею особистісно-орієнтованого підходу і розвивального навчання, що припускає використання індивідуальних особливостей особистості дитини в її розвитку і саморозвитку;

- ідею сенсорно-наслідувального володіння світом (Венгер, Монтессорі), зміст якої не в інформаційному способі пізнання світу, а в емоційно-сенсорному освоєнні дійсності. Логіка пізнання світу дошкільником: бажання - почуття - думка;

- ідею виховання в діяльності і спілкуванні, тобто вміння створити умови для насиченої участі в різних видах діяльності, в активізації різних способів спілкування, через організацію розвивального середовища; ідею холестичного виховання, основоположники якої Рад'яр, Яків Смете стверджують, що світом керують процеси творчої еволюції, які створюють нові цінності. Смісл людського життя концентрується на трьох найважливіших позиціях: розвиток індивідуальності, розвиток діяльності (активності), розвиток творчості. Головне завдання - допомогти дитині розвиватися як унікальній істоті, яка проявляє свій творчий потенціал, яка вибирає при цьому оптимальні види діяльності для свого розвитку;

- ідеї саморозвитку та самореалізації, що допомагають дитині прислухатися до своїх особливостей і навчитися керувати своїм розвитком, для чого необхідно провести з дітьми серію діагностичних методик, показати її особливості в порівнянні з іншими дітьми, і намітити з нею перспективи розвитку необхідних якостей;

- ідеї гуманізації, що передбачають людинолюбний підхід у вихованні, що спираються на довіру до можливостей дитини, на повагу до її сил і унікальності;

• ідею системно-комплексного підходу. Зміст роботи з дитиною – не передавати систему знань, а навчити її брати знання і встановлювати свої відносини зі світом, у відповідності зі своїми особливостями [2].

Необхідність підвищення ефективності логопедичних занять визначається сучасними вимогами до навчання і виховання дошкільників, новими науковими даними про можливості інтенсифікації та оптимізації корекційного впливу. «Необхідна відмова від традиційного жорстко регламентованого, інформативно-рецептурного навчання...» [3]. Підвищенню ефективності логопедичної роботи, на наш погляд, буде сприяти і ряд принципів, викладених педагогами та психологами в руслі сучасних концепцій розвивального та диференційованого навчання [1, 4, 5].

В даний час виникають ініціативи з впровадження у практику логопедичної роботи нетрадиційних методів корекційно-розвивального впливу: фітотерапії, ароматерапії, музикотерапії (К. Колер, К. Швабе), звукотерапія (Є. Макаров), хромотерапії, кінезотерапії (С. Банкова, Л. Бонева), а також сучасних технологій пропедевтики та корекції мовленнєвих і психофізичних порушень (релаксопедичні та ігрові технології навчання, технологія занурення та інші).

Ми прийшли до висновку, що аналіз корекційно-розвивального заняття є важливим методом здійснення наукового контролю над ефективністю діяльності логопеда і дітей, які мають мовленнєві порушення. Аналіз корекційних занять був розглянутий нами з позицій системного підходу. Були виявлені п'ять компонентів, які є основою системного підходу (при аналізі заняття необхідне урахування всіх п'яти компонентів, тому що відсутність одного з них призведе до порушення системного підходу в цілому). Підвищення ефективності корекційного впливу слід розглядати і практично вирішувати в просторі особистісно-орієнтованого підходу за рахунок оптимізації та інтенсифікації логопедичної роботи, застосування методів, адекватних структурі дефекту і які відповідають сучасним вимогам планування та проведення логопедичних занять. Високі вимоги до організації логопедичної роботи дітей з порушеннями психофізичного розвитку стимулюють пошуки більш ефективних методів впливу з урахуванням індивідуально-орієнтованого підходу. Це, по-перше, виконання норм гуманності та захисту прав і свобод дитини (зокрема, на право вибору індивідуального маршруту корекційно-розвивального навчання, навчання за індивідуалізованою мікропрограмою); по-друге, дотримання вікових норм становлення особистості (з урахуванням рівня актуальних і потенційних можливостей), проведення динамічного спостереження за розвитком дитини; по-третє, послідовне створення в корекційно-розвивальному процесі педагогічних ситуацій, що розвивають особистісний початок в дитині (створення ситуацій, які «запускали» б механізми функціонування та розвитку особистості).

Список використаних джерел

1. Волкова Г.А. Принципы и содержание логопедической работы с детьми, страдающими общим недоразвитием речи / Волкова Г.А., Ярмакович М.А. // Речевые и нервно-психические нарушения у детей и взрослых. - Л.: 1987. - С. 3-11
2. Концепция дошкольного воспитания // Дошкольное воспитание. – 1989. - № 5. – С. 10-24.
3. Кудрявцев В.П. Инновационное дошкольное образование, опыт, проблемы и стратегия развития // Дошкольное воспитание. – 1998. – №4. – С. 104-112.
4. Лернер И.Я. Дидактическая система методов обучения.: Новое в жизни, науке, технике. Серия: педагогика и психология. – М.: Знание, 1976. – 128 с.
5. Маркова А. К. Недостатки произношения слоговой структуры слова у детей, страдающих алалией // Специальная школа. – 1961. – Вып. 3. – С. 83-89.
6. Симонов В.П. Технологические аспекты личностно-ориентированного образования. – Волгоград: Волга, 1998. – 180 с.

Based on detailed analysis of the speech therapy classes in remedial and developmental process of children with mental and physical development disorders conducted the study and analysis of the causes and nature of the difficulties in the course of speech therapy sessions.

Keywords: Systematic approach, children with speech disorders, occupational therapist, logopedic classes.

Отримано 18.09.2010 р.